

اسلام و نقش آن در کاهش خشونت خانگی علیه زنان

فاطمه زهرا^۱ مرضیه سادات سجادی^۲

چکیده

خشونت در دنیای امروزی به پدیده‌ای شایع و پردامنه تبدیل شده است. در این میان خشونت خانگی علیه زنان به دلیل نقش محوری زن در آرامش بخشی به اعضای خانواده و تأثیرات این نوع خشونت بر نظام خانواده و تحت تأثیر قرارگرفتن اعضای خانواده از این پدیده اهمیت دارد. اسلام از حقوق زنان بسیار دفاع کرده است و آیات قرآن و روایات معصومین علیهم السلام سرشار از دستوراتی است که به مردان امر می‌کند در برابر همسران خود نهایت مهر و عاطفه و لطافت را داشته باشند. پژوهش با مروری کوتاه بر خشونت خانگی علیه زنان، علل و عوامل پدیدآورنده خشونت و پیامدهای نامطلوب خشونت، دیدگاه اسلام درمورد خشونت علیه زنان و راهکارهای مبارزه با آن را بیان کند. گسترش بهداشت روانی و معنوی افراد، آموزش‌های دینی و اخلاقی و آموزش شیوه‌های مقابله با استرس در زندگی از روش‌های پیش‌گیرانه اسلام در این مورد است. همچنین اصلاح نگرش به زنان، اصلاح نگرش نسبت به کتک‌زدن زن، اصلاح نگرش درباره مسئولیت‌های خانگی زن، اصلاح رفتار و برخورد در مقابل همسر از راهکارهای درمانی اسلام برای مقابله با خشونت خانگی علیه زنان است.

واژگان کلیدی: خشونت علیه زنان، زنان، خشونت خانگی، خانواده، اسلام.

۱. مقدمه

خانواده واحد اجتماعی کوچک، اما اثرگذار و توانمند است. خانواده باید مکان آرامش باشد، پس باید روابط اعضای خانواده با یکدیگر به گونه‌ای باشد که تداعی کننده امنیت، رضایت و سلامت باشد. در این مورد نقش زن به عنوان بانوی خانه در آرامش بخشی به اعضای خانواده نقشی پررنگ، حساس و غیر قابل انکار است و این مهم انجام نمی‌شود مگر وقتی که زن در خانه

۱. دانش پژوه کارشناسی مطالعات زنان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، از اندونزی.

۲. مدرس گروه علمی - تربیتی مطالعات زنان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، از ایران.

احساس امنیت و آرامش کند. خانواده را باید آیین‌های تمام‌نمای جامعه نامید که از روابط اجتماعی تأثیر می‌پذیرد. اگر روح حاکم بر جامعه مبتنی بر ظلم و نابرابری شود خانواده نیز از آن تأثیر می‌گیرد. امروزه شواهد نشان‌دهنده اختلال در روابط خانوادگی و خشونت ناشی از آن است. (بشرپور، ۱۳۹۵، ص ۲) خشونت در درون خانواده واقعیت تلخ و آزاردهنده‌ای است که هر روز ابعاد جدیدی از آن آشکار می‌شود و متأسفانه در قرن و بیست و یکم باوجود پیشرفت‌های چشم‌گیر انسان در حوزه‌های مختلف خشونت در بسیاری از جوامع و خانواده‌ها در سطح وسیعی صورت می‌گیرد (خانی و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۱۰). خشونت‌های خانگی به‌طور معمول در حریم خانواده رخ می‌دهد، اما زندگی زنان را در همه‌جا متأثر می‌کند (میرزایی، ۱۳۹۳، ص ۶۲). آمار خشونت به‌طور کلی آمار بالایی است و فقط زنان نیستند که مورد خشونت‌های اجتماعی یا خانوادگی قرار می‌گیرند، اما به‌طور خاص هر روز زنان زیادی در دنیا به دست مردان کتک می‌خورند، زخمی می‌شوند و شکنجه می‌بینند (وردی‌نیا و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۱۰۴).

تا چند دهه قبل جامعه‌شناسان خشونت در خانواده را امری استثنایی می‌دانستند و آن را خاص خانواده‌هایی می‌دانستند که مشکلات مادی، فرهنگ پایین یا شرایط بحرانی مانند طلاق دارند، اما نتایج تحقیقات نشان داد که خشونت درمیان همه خانواده‌ها و در همه سطوح اقتصادی و اجتماعی جامعه جریان دارد و قربانیان اصلی آن زنان به‌صورت همسرآزاری و کودکان به‌صورت کودک‌آزاری هستند. (ریبسی؛ حسین چاری، ۱۳۹۱، ص ۸) توجه به تعالیم اسلام درباره جایگاه زن در خانواده و نقش همسر و مادری او و دستورات اسلام درباره احترام به همسر و حسن معاشرت با او از یک‌سو و آگاه‌سازی مردان از عقوبت ظلم به همسر و آموزش زنان برای مدیریت و تدبیر امور برای ایجاد آرامش در محیط خانواده و کنترل خشم همسر از سوی دیگر می‌تواند میزان خشونت علیه زنان را کاهش دهد. مقاله حاضر نقش اسلام در کاهش خشونت خانگی علیه زنان را بررسی می‌کند. همان‌طور که مردان باید در روابط خود با همسرانشان خوش‌رفتار باشند زنان نیز باید برای حفظ کانون خانواده و حرمت همسر خود معاشرت به‌معروف را رعایت کنند؛ زیرا اساس زندگی مشترک برپایه رعایت اصول و موازین دوطرفه است.

۲. مفهوم‌شناسی

۲-۱. خشونت در لغت

در فرهنگ لغت تعاریف مترادفی از خشونت آمده است که همه یک معنا دارند مانند زمختی، عاری بودن از لطافت و ظرافت، تندى و درشتى، رفتارى همراه با عصبانیت و اذیت و آزار جسمی یا روحی کسی. (انواری، ۱۳۸۲، ص ۹۲۶) درشتی و زبری (ناظم الاطبا). ضد نرمی، سخت‌رویی، خشم، غضب (معین، ۱۳۴۱، ص ۴۲۶). در متون تخصصی خشونت معادل واژه violence به کار می‌رود که به معنای زور، عنف، تعدی، شدت و سختی است. در فرهنگ آکسفورد این کلمه به معنای تجاوز، زیان، آسیب، شدت خشونت، تهدید، غضب، بی‌حرمتی کردن و اعمال زور آمده است (ایران‌پناه، ۱۳۸۳، ۹۲۶). کلمه violence در زبان انگلیسی ارزش منفی دارد و اگر خشونت معادل این کلمه باشد، نمی‌توان آن را به مفید و مضر تقسیم کرد (ایران‌پناه، ۱۳۸۳، ۹۲۶)

۲-۲. خشونت در اصطلاح

خشونت نوعی رفتار با قصد آشکار یا رفتار با نیت پنهان، اما قابل درک برای آسیب فیزیکی به شخصی دیگر است. خشونت به معنای اشکال افراطی رفتار پرخاشگرانه است که موجب آسیب‌های مشخص به قربانی می‌شود. خشونت عمل فرد معین یعنی، جمعی از افراد یا گروهی خاص است که به جان، مال یا شرف دیگران تعرض و حمله می‌کند. (علاسوند، ۱۳۹۰، ۱۵۸/۱) خشونت در یک تعریف کلی هر نوع رفتار بدزبانی، عاطفی یا جسمی است که جنبه آگاهانه دارد و سبب آسیب‌های جسمی، عاطفی و روانی در طرف مقابل می‌شود (بستان و دهقان‌نژاد، ۱۳۹۶، ص ۸۰). باید توجه کرد که این تعریف از خشونت می‌تواند شامل خشونت علیه زنان یا مردان باشد. بیانیه ۱۹۹۳ سازمان ملل خشونت علیه زنان را هر عمل خشونت‌آمیز مبتنی بر جنسیت تعریف می‌کند که به بروز آسیب‌های جسمانی، جنسی یا روانی زنان منجر می‌شود و یا باعث رنج و زحمت آنها می‌شود. تهدید به چنین رفتاری و یا ایجاد محرومیت اجباری یا اختیاری در وضعیت‌های خاص از آزادی در زندگی عمومی یا خصوصی کم می‌کند (Jarchow 2004, p.3). این مفهوم مصداق‌های بسیار متنوعی دارد مانند بی‌اعتنایی، تحقیر، کتک‌زدن، محدود و حبس کردن زن در خانه، بهره‌کشی از زنان، شکنجه و تدفین زن پس از مرگ شوهر در برخی از فرهنگ‌ها (بستان، ۱۳۹۴، ص ۱۹۰).

۲-۳. خشونت خانگی

یکی از انواع خشونت‌ها خشونت خانگی است. خشونت خانگی یا خانوادگی آن است که در رابطه خانوادگی بین طرفین دعوا باشد (نعیم، ۱۳۹۵، ص ۲۳) و هر نوع بدرفتاری با همسر شامل خشونت روانی، ارباب و ترساندن، تهدید، تحقیر، انتقاد شدید و تند و خشونت بدنی مانند سیلی زدن، هل دادن تا استفاده از اسلحه را شامل می‌شود (M. Crawford, 1992, p. 466).

۲-۴. خانواده

دودمان، خاندان، اهل خانه، زن و فرزند، فامیل (عمید، ۱۳۸۹، ص ۴۷۲) مجموعه خویشاوندان، گروهی از افراد که با یکدیگر پیوند نسبی یا سببی دارند، مجموعه افراد با پیوند سببی یا نسبی که در زیر یک سقف زندگی می‌کنند و سرپرست مشترک دارند را خانواده می‌گویند (صدری افشار، ۱۳۸۱، ص ۵۱۹).

۳. انواع خشونت علیه زنان

۳-۱. خشونت جسمی

خشونت جسمانی علیه زنان به شیوه‌های گوناگون مثل کتک خوردن، شکنجه، قتل و ... انجام می‌شود. این نوع خشونت به هرگونه رفتار غیراخلاقی می‌گویند که از ضربه زدن به بدن زن شروع می‌شود و گاهی تا مرحله تجاوز جنسی جسم زن را آزار می‌دهد. بهای خشونت جسمی عبارت است از اعضای شکسته، پارگی‌ها، زخم‌ها، بریدگی‌ها، کبودی‌ها، جراحات داخلی، ضربه مغزی، آسیب ناخواسته اعضای بدن، سقط جنین غیر قانونی و مرگ زن در اثر آسیب‌های جسمی. (محبی، ۱۳۸۰، ۸) باتوجه به فرهنگ غنی اسلامی و اعتقادات دینی که بر جوامع اسلامی حکم فرماست پدیده زن‌آزاری به‌ویژه مواردی که باعث قتل توسط شوهر می‌شود در مقایسه با جوامع غربی و فرهنگ‌های غرب در جامعه اسلامی بسیار کمتر دیده می‌شود.

۳-۲. خشونت جنسی

رفتار خشن جنسی زمانی که با قصد تهدید و سوء استفاده جنسی صورت می‌گیرد باعث خشونت جنسی می‌شود. تجارت جنسی، زنا با محارم، آزار و اذیت‌های جنسی، تجاوز به عنف و بدون رضایت، مزاحمت بدنی، قاچاق زنان و ... مصادیقی از خشونت جنسی هستند. (محبی، ۱۳۸۰، ص ۸)

۳-۳. خشونت مالی

ندادن مخارج زندگی، نفقه و تحت فشار قراردادن زن تصرف یا از بین بردن اموال شخصی او از مصادیق خشونت مالی است که آسیب‌های روانی شدیدی بر زن وارد می‌کند. (سالاری‌فر، ۱۳۸۹، ص ۱۰۲) از عوامل تأثیرگذار در افزایش این نوع خشونت می‌توان به محرومیت زنان از سواد در برخی کشورها، عدم دسترسی به فرصت‌های برابر تحصیلی و شغلی و درآمد پایین‌تر نسبت به مردان و عدم امنیت شغلی در دوران بعد از مرخصی زایمان اشاره کرد (خاقانی‌فردی، ۱۳۹۴، ۸۲).

۳-۴. خشونت روانی

خشونت روانی می‌تواند نسبت به هر یک از زن و مرد در خانواده صورت پذیرد و شامل اعمالی مانند تحقیر، تمسخر، توهین، فحش، متلک، تهدید به طلاق و ... است که باعث خدشه‌دار شدن احساسات، آبرو و حیثیت فرد می‌شود. فردی که قربانی خشونت است برای تداوم زندگی نیازمند حفظ اسرار است. این امر در برخی موارد فرد خشن را به ادامه کنترل قدرت و خشونت پیش می‌برد. فردی که مورد خشونت قرار می‌گیرد، نمی‌تواند راز خود را با کسی در میان بگذارد. چنین فردی بعد از مدتی مورد سوء استفاده قرارگرفتن را عادی می‌پندارد و این واقعیت را می‌پذیرد و به تدریج احساس پوچی عمیقی در وجودش تجربه می‌کند. (عارفی، ۱۳۸۲، ص ۱۰۹) به نظر می‌رسد در همه تعاریف خشونت قصد به عنوان رکن اصلی خشونت است و تهدید، آزار و آسیب به عنوان رکن دیگر مفهوم خشونت در کنار قصد آمده است. برخی تعاریف آسیب بدنی را کانون توجه قرار داده‌اند، ولی گاهی آسیب روانی و شخصیتی نیز در رفتار خشونت‌آمیز دیده می‌شود. قصد آسیب بدنی و روانی سبب خشونت‌آمیز شدن یک رفتار می‌شود. نکته قابل توجه در تعریف‌ها قصد آسیب است نه تحقق خارجی آسیب؛ زیرا ممکن است رفتار خشونت‌آمیز باعث آسیب نشود، ولی باز رفتار خشن شمرده می‌شود. برای مثال وقتی مردی چیزی را سوی همسرش پرتاب می‌کند، ولی به او نمی‌خورد آسیب خارجی تحقق نیافته است، ولی این رفتار نوعی خشونت است. در این مورد نیز بی‌تردید آسیب روانی به زن وارد می‌شود (سالاری‌فر، ۱۳۸۹، ص ۱۷۹).

۴. علل خشونت علیه زنان

دلایل و انگیزه‌های خشونت در افراد مختلف متفاوت است. در ترسیم علل خشونت علیه زنان باید به این نکته توجه کرد که مجموعه‌ای از علل است که برخی از آنها در بین تمام انواع خشونت

عمومی است و برخی دیگر مخصوص خشونت در برابر زنان است. توجه به این نکته سبب می‌شود دلایل واقعی‌تری کشف شود و انجام راهکارها با دقت بیشتری صورت گیرد.

۴-۱. علل فردی و شخصیتی

۴-۱-۱. عوامل جسمانی

قدرت بدنی بیشتر مرد می‌تواند عامل ایجاد خشونت مرد به همسر خود شود. هورمون مردانه تستوسترون عامل مؤثری در رفتار پرخاشگرانه مردان است و هرچه سطح تستوسترون در بدن فرد بیشتر باشد احتمال پرخاشگری نیز بیشتر می‌شود. آسیب‌دیدگی برخی از مناطق مغز یا عدم تعادل در کارکرد هورمون‌ها نیز می‌تواند از عوامل خشونت‌زا باشد. (سالاری‌فر، ۱۳۸۹، ص ۱۴۴)

۴-۱-۲. عوامل روان‌شناختی و شخصیتی

زمینه فردی دیگر بروز خشونت جنبه‌های روان‌شناختی آن است. رویکرد روان‌شناختی منبع خشونت خانگی را در شخصیت یا اختلال‌های روانی جست‌وجو می‌کند. کاپلان ویژگی‌های همسرآزاران را شامل ناپختگی، تزلزل، فقدان عزت‌نفس کافی، عدم توانایی در حل مسئله، عدم توانایی در مهارت‌های اجتماعی، سبک‌های مقابله‌ای ناکارآمد، تکانشی و وابسته می‌داند. محمدخانی نیز در پژوهش خود به دو عامل کلی ویژگی‌های شخصیتی و عوامل ارتباطی می‌پردازد. نتایج کار او نشان می‌دهد که مردان همسرآزار به‌طور معناداری علایم بیشتری از وسواس، افسردگی، اضطراب، خصومت، اضطراب فوبیک، افکار پارانوئیدی و روان‌پریشی داشته‌اند. (سالاری‌فر، ۱۳۸۹، ص ۱۴۴)

۴-۱-۳. ضعف اخلاقی

عدم پایبندی مرد به اخلاق مهمترین عامل بروز خشونت خانوادگی از دیدگاه اسلام است. در پژوهش‌های مربوط به خشونت علیه زنان نیز مشکلات اخلاقی مرد به‌عنوان یکی از عوامل این پدیده بیان شده است. (سالاری‌فر، ۱۳۸۸، ص ۱۲)

۴-۲. علل ارتباطی و تعاملی خشونت

برخی از علل بروز خشونت نسبت به زنان در خانواده به شیوه رفتار زن و مرد و روابط آنها در خانواده به‌عنوان زن و شوهر بازمی‌گردد. وقتی پدیده خشونت امری ارتباطی باشد بهتر است

به جای تمرکز بر افراد و بررسی علل فردی رفتارهای آنها روی تعامل های میان آنها از جمله تعامل زن و شوهر بررسی و بازنگری شود. گاه خشونت مردان ابزاری است برای مهار رفتار زنان و ایجاد تبعیت و وابستگی آنها. در برخی فرهنگ ها زنان موجوداتی غیرعقلانی و طبیعی هستند و مردان تشویق می شوند که در صورت ناکارایی استدلالی-عقلانی برای تربیت زنان به خشونت متوسل شوند. (سالاری فر، ۱۳۸۸، ص ۱۷) پژوهشگران بسیاری به نقش آموزش الگوهای خانواده تأکید کرده اند و معتقدند کودکان نقش های همسری و والدگری را با مشاهده می آموزند. برای مثال می آموزند که بد رفتاری و خشونت امری بهنجار است. مردانی که در کودکی مورد خشونت و سرزنش والدین قرار گرفته اند بیشتر احتمال دارد که با همسران خود بد رفتاری کنند (امیری، ۱۳۹۷، ص ۱۹).

۴-۳. علل اجتماعی و اقتصادی

یکی از عوامل تأثیرگذار بر خشونت خانگی مردان اموری مانند مشکلات اقتصادی خانواده و نوع شغل، بیکاری و شغل زن است. بیکاری و مشکلات اقتصادی عامل مهمی در ایجاد اختلافات خانوادگی و خشونت های ناشی از آن است. به طور معمول افراد بیکار با احتمال بیشتر اقدام به خشونت علیه زنان می کنند. افراد شاغل چون اعتماد به نفس بالاتری دارند رفتار خشونت آمیز کمتری دارند. نگاه یک فرهنگ به خانواده، زن، ساختار اجتماعی و قوانین حاکم بر یک جامعه، وضعیت اقتصادی و عقاید و باورهای مردم از اموری است که در سطح کلان می تواند به تبیین علل خشونت خانگی کمک کند. بسیاری از پژوهش ها در ایران این مسئله را ثابت کرده اند که بیکاری و نداشتن درآمد مناسب دو عامل مهم در بروز خشونت در خانواده است و ممکن است پیامد آن طلاق باشد. (کلامی، ۱۳۷۸، ص ۵۰)

۵. پیامدهای خشونت خانگی علیه زنان

۵۵ درصد از زنانی که مورد آزار قرار می گیرند دچار صدمات فیزیکی می شوند. اثرات روانی آزار زنان ممکن است مشخص نباشد، اما ۸۵ درصد زنان آزار دیده انواعی از هیجان های منفی را تجربه می کنند؛ هیجاناتی مثل عصبانیت، ترس، بی اعتماد شدن، رنج عزت نفس پایین، افسردگی، اضطراب، شرم و خجالت. همراه با این اثرات ۳۵ درصد این زنان مصرف دارو و الکل یا درمان را داشته اند. (طباطبایی نژاد، ۱۳۹۲، ص ۱۶)

۵-۱. پیامدهای جسمی

در خشونت جسمی فرد خشونت‌گرا بیشتر از دست خودش یا وسایل و ابزار دردسترس مانند کمر بند، شیلنگ، چوپ و وسایل منزل برای آسیب‌رساندن استفاده می‌کند. در این نوع خشونت تمام عضوها و اندام‌ها می‌توانند آسیب ببینند، ولی بیشتر سر و صورت، گردن، قفسه‌های سینه، دنده‌ها، شکم و پستان‌ها مورد هدف قرار می‌گیرند. مشکل اصلی در ارزیابی خشونت جسمی و عوارض آن تأخیر در مراجعه فرد قربانی است. در بسیاری از موارد فرد قربانی به دلایل متعددی مانند حفظ آبروی خانوادگی و احساس شرم در فاش شدن خشونت عوارض خشونت را تحمل می‌کند بدون آنکه به مراکز بهداشتی، درمان یا پلیس مراجعه کند. به هر صورت بخش گسترده‌ای از عوارض گوناگون جسمی در اثر خشونت به وجود می‌آید که مهمترین آنها عبارتند از: سوختگی‌ها، زخم‌های چاقو، افزایش بیماری‌های مقاربتی، ایدز، آسیب‌های جسمی و روانی کودکان و پیامدهای جبران‌ناپذیر آن، سردرد عصبی و میگرنی، آثار موقت یا دائمی ضرب‌دیدگی یا سوختگی، سقط جنین اجباری توسط شوهر، تولد نوزادان نارس، جداشدگی شبکه و موارد مصرف مواد. (نورمحمدی، ۱۳۸۹، ص ۱۵۹)

۵-۲. پیامدهای روحی-روانی

از پیامدهای روانی خشونت می‌توان به اعتماد به نفس پایین، احساس تقصیر و خطا از طرف قربانی، افسردگی روانی قربانی و فرزندان، تشدید بیماری جنون در شخص عامل خشونت، از بین رفتن مهر و محبت و ایجاد سردی در روابط و بی‌اعتنایی، به وجود آمدن حس ناامنی دائمی و انتقال آن به فرزندان، تربیت فرزندان با شخصیت متزلزل و منزوی اشاره کرد. (رام‌پناهی، ۱۳۸۴، ص ۴۳)

۵-۳. پیامدهای اجتماعی

خشونت خانگی موضوعی نیست که پیامد آن به چارچوب خانواده محدود شود و طبیعی است که آثار و پیامدهای منفی آن گریبان جامعه را نیز می‌گیرد. (نورمحمدی، ۱۳۸۹، ص ۱۷۸) مهمترین پیامدهای اجتماعی خشونت‌های خانوادگی عبارتند از: ناهنجاری در روابط اجتماعی، ترویج جرم و جنایت و رفتارهای خشن اجتماعی، افزایش آمار قربانیان خشونت، کشته شدن انسان‌های بی‌گناه، مظلوم واقع شدن افراد ضعیف و آسیب‌پذیر، افزایش آمار کودکان بی سرپرست و بزهکار، افزایش آمار بیماری‌های مقاربتی و ایدز، سوء استفاده‌های جنسی و تزلزل و فروپاشی ارکان خانواده (رام‌پناهی، ۱۳۸۴، ص ۴۲).

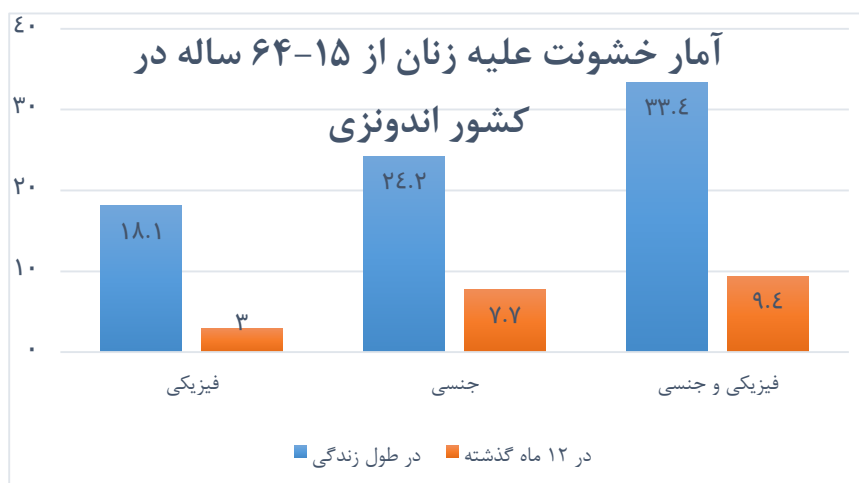
۶. بررسی آمار خشونت خانگی در کشورهای جهان

خشونت علیه زنان امری جهانی است. براساس گزارش‌ها شیوع همسرآزاری در شیلی ۶۳ درصد، در کلمبیا ۲۰ درصد، در گینه نو ۶۲ درصد و در آمریکا ۳۵ درصد است. (سازمان ملل، ۱۹۹۴) به استناد گزارش‌های سازمان بهداشت جهانی فراوانی زنانی که به‌گونه‌ای توسط همسرانشان آزار و اذیت می‌شوند ۲۰ تا ۵۰ درصد کل جمعیت زنان است. این آمار در گینه نو تا ۶۷ درصد زنان روستایی و ۵۶ درصد زنان شهری را شامل می‌شود. این شاخص در کشور شیلی تا ۶۳ درصد، در کنیا ۴۲ درصد، در ژاپن ۶۰ درصد، در پاکستان بیش از ۹۰ درصد، در بلژیک و نروژ ۲۵ درصد، در کره بین ۱۲ تا ۳۸ درصد و در مالزی ۳۹ درصد است. در کشور اندونزی نیز زنان مورد خشونت همسرانشان قرار می‌گیرند (Univrs M.2000, p.4). براساس آمار آژانس FRA (آژانس حقوق اساسی اتحادیه اروپا در وین اتریش) که درباره خشونت علیه زنان منتشر کرده است خشونت علیه زنان در کشورهای اروپا بسیار نگران‌کننده است. این تحقیق نشان می‌دهد که نرخ خشونت علیه زنان در اروپای شمالی بالاتر از مناطق دیگر است. در دانمارک ۵۲ درصد زنان، در فنلاند ۴۷ درصد، در سوئد ۴۶ درصد و هلند ۴۵ درصد زنان مورد خشونت فیزیکی یا جنسی قرار می‌گیرند. از میان ۴۲ هزار نمونه تصادفی از زنان ۲۸ کشور عضو اتحادیه اروپا خشونت علیه زنان (VAW: Violence Against Women) به‌عنوان گسترده‌ترین نقض حقوق بشر در اروپا منجر می‌شود یک زن از هر ۳ زن از سن ۱۵ سالگی به بعد مورد خشونت جنسی قرار گیرد (سایت قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران، ستاد حقوق بشر، ۱۳۹۷).

وزارت دادگستری انگلیس با همکاری دفتر آمار ملی و اداره داخلی این کشور در بولتن آماری رسمی خود در ژانویه سال ۲۰۱۳ یعنی، دی‌ماه ۱۳۹۱ در زمینه خشونت‌های جنسی می‌گوید که سالانه به‌طور متوسط حدود ۸۵ هزار زن مورد تجاوز قرار می‌گیرند و در هر سال بیش از ۴۰۰ هزار زن خشونت‌های جنسی را تجربه می‌کنند. اخوان می‌گوید: «آمار زنان و دخترانی که به‌اجبار توسط شبکه‌های سازمان‌یافته وارد فرانسه می‌شوند در حال افزایش است». (اخوان، ۱۳۹۴، ص ۳۷) نیشن‌مستر نمودارهایی درباره تعداد قربانیان خشونت و تجاوز به عنف در کشورهای جهان تنظیم کرده است که کشورهای انگلیس، فرانسه، آلمان، کانادا، سوئد جزء ۱۰ کشور اول در این زمینه بوده‌اند. کشور آمریکا در این رتبه‌بندی جایگاه سیزدهم را دارد. این نمودار که ۲۰ کشور اول در این زمینه را عنوان کرده است نام هیچ کشور اسلامی را در لیست خود جای نداده است

(شادمانی، ۱۳۹۶، ۷۶). این مطلب بیان‌گر این است که وضعیت کشورهای اسلامی در مورد خشونت و به‌طور خاص خشونت علیه زنان از کشورهای اروپایی بهتر است و زنان در امنیت بیشتری زندگی می‌کنند.

آمار نشان می‌دهد که در سال ۲۰۱۶ بعضی از زنان کشور اندونزی مورد خشونت جنسی یا فیزیکی قرار گرفته‌اند. نمودار زیر نشان‌دهنده درصد خشونت جنسی علیه زنان یا دختران ۱۵-۶۴ ساله است. از این رقم مشخص شده است که ۳۳،۴ درصد از زنان ۱۵-۶۴ ساله در طول زندگی خود خشونت فیزیکی و جنسی را توسط شوهرانشان یا دیگران تجربه کرده‌اند. ۱۸،۱ درصد زنان مبتلا به خشونت فیزیکی بوده‌اند. در حالی که شایع‌بودن زنان در خشونت جنسی در ۲۴،۲ درصد ثبت شده است. درصد بالای زنانی که خشونت فیزیکی و جنسی را تجربه می‌کنند، نشان می‌دهد که جامعه به زنان توجه نمی‌کند (yohana, 2017, p.33).

۷. راهکارهای اسلام برای از بین بردن خشونت خانگی علیه زنان

اسلام و اولیا دین به روابط انسانی میان افراد بسیار اهمیت می‌دهند. عدالت و احسان در روابط همه افراد توصیه اساسی و مهم خداوند است. ظلم، آزار و تعدی نیز به شدت نهی شده است و بر بازخواست شدید دنیوی و اخروی درباره آن تأکید شده است. در میان نهادهای اجتماعی نهاد خانواده از دیدگاه اسلام بنای مقدس، بزرگ و مطلوبی نزد خداوند است. روابط اعضای خانواده موضوع سفارش‌های اخلاقی بسیاری در متون اسلام است که توجه ویژه این دین را به آن نشان می‌دهد. تعبیرهای عدالت، احسان و معروف به عنوان معیارهای اساسی در روابط اعضای خانواده

به‌ویژه زن و شوهر معرفی شده است. ظلم، تعدی، بدرفتاری و اجبار در این روابط نهی شده است. (سالاری‌فر، ۱۳۸۹، ص ۲۴۴)

۷-۱. ایجاد و گسترش بهداشت روانی و معنوی

بخشی از رفتارهای خشونت‌آمیز ریشه‌های روانی دارد و به‌دلیل استرس، خشم و هیجانات روحی در افراد ظاهر می‌شود، پس سلامت روانی افراد باید تأمین شود. آرامش روحی و جسم و جان با وسایل مادی به‌دست نمی‌آید. درمان ناراحتی‌های روحی انسان و آرامش روان تنها با داشتن یک نیروی نهانی و اعتقاد به یک مبدأ حقیقی صورت می‌پذیرد و به این شکل می‌تواند بر مشکلات زندگی غلبه کند و تشویش، نگرانی و اضطراب‌ها را از خود دور کند. بسیاری از افراد هنگام مشکلات و نابسامانی‌ها دچار اضطراب و هیجان می‌شوند و این امر باعث بروز رفتارهای خشونت‌آمیز می‌شود. خداوند در آیه ۳۱ سوره حج می‌فرماید:

حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ.

همگی خالص برای خدا باشید! هیچ‌گونه همتایی برای او قائل نشوید و هر کسی همتایی برای خدا قرار دهد گویی از آسمان سقوط کرده است و پرندگان در وسط هوا او را می‌ربایند و یا تندباد او را به‌جای دوردستی پرتاب می‌کند.

بنابراین، سلامت روانی افراد جز با گسترش مکارم اخلاق، خداشناسی، خودشناسی، کنترل بر شهوت و هواهای نفسانی و هدایت در جهت سعادت دنیوی و اخروی ممکن نیست. البته در این میان نباید نقش مراکز مشاوره را نادیده گرفت. ایجاد مؤسساتی برای مشاوره و راهنمایی خانواده‌ها می‌تواند در امر کاهش خشونت در خانواده مؤثر باشد. (آیت‌اللهی، ۱۳۸۱، ص ۶۹۲)

۷-۲. آموزش دینی و اخلاقی

یکی از عوامل بروز خشونت در افراد عدم پایبندی به تعهدات اخلاقی و دینی است. ایمان به خدا و مذهب می‌تواند عامل مهارکننده خوبی برای رفتارهای خشن باشد. آموزه‌های اعتقادی اسلام مانند ایمان به خدا، پیروی از پیامبر ﷺ و اولیای دین علیهم‌السلام و باور به زندگی پس از مرگ نقش مهمی در برقراری روابط مطلوب و رضایت‌بخش در خانواده دارد. هرچه اعتقادات دینی فرد استحکام و عمق بیشتری یابد قدرت مهار او بر رفتارهای ناپه‌نجار مانند خشونت بیشتر می‌شود. پایبندی به باورهای دینی زندگی آرام‌تر و کم‌تنش‌تری را برای افراد به‌دنبال دارد.

باورهای دینی مانند رضایت به مقدرات الهی و توکل بر خدا از زمینه‌های بد اقتصادی به خشونت در خانواده نیز پیش‌گیری می‌کند. (سالاری فر، ۱۳۸۹، ص ۲۴۸) در خانواده‌هایی که به مسائل دینی اعتقاد و ایمان دارند ضرب و جرح به‌طور چشم‌گیری کاهش می‌یابد (میرفردی، ۱۳۹۳، ص ۱۷۹).

۳-۷. آموزش اصول روابط مناسب در خانواده

بروز اختلال و خشونت در خانواده در بسیاری از موارد پیامد ناآگاهی از شیوه برقراری روابط مطلوب بین زن و شوهر و کوتاهی در تأمین نیازها و انتظارات طرف مقابل است. برای پیش‌گیری از این امور آموزش زن و شوهر در مراحل پیش از ازدواج، دوره نامزدی و اوایل ازدواج و حتی گاه سال‌ها پس از ازدواج بسیار مؤثر است. (سالاری فر، ۱۳۸۹، ص ۲۴۸) خداوند متعال در آیه ۱۹ سوره نسا می‌فرماید:

یا ایها الذین آمنوا ... و عاشروهن بالمعروف فان کرهتموهن فعسی أن تکرهوا شیئا ویجعل الله فیه خیرا کثیرا.

ای کسانی که ایمان آورده‌اید ... با آنان (زنان) به‌شایستگی رفتار کنید و اگر از آنها (به سببی) کراهت داشتید (شتاب‌زده و احساسی تصمیم نگیرید) چه‌بسا از چیزی کراهت داشته باشید و خداوند خیر فراوانی در آن قرار دهد.

مفهوم معاشرت به معروف به معنای برخورد شایسته از نظر عقل، شرع و عرف گستره وسیع و مصادیق فراوانی دارد همچنان که مفهوم مخالف آن بسیار گستره است و هرگونه رفتار ناشایست را که منجر به آسیب بدنی یا روانی شود یعنی، همه انواع خشونت را شامل می‌شود. (بستان، ۱۳۹۶، ص ۸۲) در رابطه با صبر و شکیبایی در برابر همسر، پیامبر ﷺ می‌فرماید:

آگاه باشید هرکس بر خوی زن بداخلاق خویش صبر و تحمل کند و از خداوند انتظار پاداش شکیبایی و تحمل خویش را داشته باشد به اندازه هر شب و روز به او ثوابی مانند ثواب ایوب می‌دهد.

۴-۷. آموزش شیوه‌های مقابله با استرس در زندگی

یکی از علل مهم خشونت خانگی تنیدگی‌هایی است که در خانواده و بیرون از آن بر زن و شوهر وارد می‌شود. مشکلات شغلی، درآمد کم، بیکاری و فشارهای ناشی از مسائل کاری مرد را دچار تنیدگی می‌کند. همچنین اداره منزل، رسیدگی به فرزندان و مسائل جسمی و روانی نیز تنیدگی زنان را به دنبال دارد. مقابله مناسب با این تنیدگی‌ها به آرامش زن و شوهر، تقویت روابط

عاطفی و همکاری بیشتر آنها در خانه کمک می‌کند. بنابراین، ضروری است که راه‌های مقابله با این امور به زن و شوهر آموزش داده شود. در روش‌های شناختی مقابله، ایمان به خدا و توکل به او، شناخت ضعف‌ها و محدودیت‌های خود، مثبت‌نگری در خانواده، نگاه منسجم به زندگی و مسائل آن و بهره‌گیری از روش‌های حل مسئله باید کانون توجه قرار گیرد. (سالاری فر، ۱۳۸۹، ص ۲۵۹)

۸. درمان خشونت خانگی و مقابله با آن

۸-۱. اصلاح نگرش به زنان

دین اسلام دستورهایی دارد که زنان را تکریم می‌کند به این صورت که هر دو جنس را اشرف مخلوقات می‌داند و حتی بهشت را زیر پای مادران قرار داده است و آزردن زن توسط شوهر را منع می‌کند. پیامبر اسلام ﷺ فرمود: «آیا زن جز گیاه خوش‌بویی است که همسرش او را می‌بوید؟» (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ۱۱۳/۲). خداوند زن و مرد را از سرشت انسانی یکسان آفریده است و در استعدادها و قابلیت‌ها در یک ردیف قرار داده است. زنان مانند مردان همه ابزارهای رسیدن به کمال مانند شناخت، اراده و اختیار، وجود راهنما و امکان انجام اعمال صالح را دارند و با گذراندن مسیر کمال به بالاترین درجه‌های آن نایل می‌رسند. همه ادیان الهی و پیامبران برای زنان ارزش و منزلت ویژه‌ای در نظر گرفته‌اند و گاه آنها را از طلا و نقره با ارزش‌تر می‌دانند، اما مرد نباید از همسر خود انتظار استقامت و داشتن روحیه مردان را داشته باشد و لازم است در ارتباط با زن از رفتارهایی استفاده کند که با لطافت روحی وی متناسب باشد؛ زیرا زن در آغاز ازدواج پیمان محکمی از مرد گرفته است؛ پیمانی که نشان از مراعات حقوق همسر از جمله معاشرت نیکو دارد (سالاری فر، ۱۳۸۹، ص ۱۴۱).

۸-۲. اصلاح برخورد و رفتار در مقابل همسر (کتک‌زدن زن)

اسلام به شدت با تنبیه بدنی زن مخالف است. پیامبر ﷺ می‌فرماید: «بدترین مردان شما کسی است که تهمت‌زننده، خسیس و بدزبان باشد و همسرش را کتک بزند». در جای دیگر می‌فرماید: «من در شگفتم از کسی که زن خود را می‌زند در حالی که خودش به کتک‌خوردن سزاوارتر است» و «زنان را با چوب نزنید که قصاص دارد» (شعیری، بی‌تا، ص ۱۵۸). پیامبر ﷺ در جای دیگر می‌فرماید:

هر مردی به همسرش سیلی بزند خداوند فرشته مالک آتش جهنم را فرمان می دهد که در گرمای آتش جهنم هفتاد سیلی به او زده شود و هر مردی از شما که دستش را بر موهای زن مسلمانش قرار دهد و آن را بکشد دستش با میخ هایی از آتش جهنم میخکوب می شود. (نوری، ۱۴۰۸، ۱۴/۲۵۰)

رسول خدا ﷺ فرمود: «آیا سزا است که فردی از شما همسر خود را بزند و سپس او را در آغوش کشد» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ۱۶۷/۲۰). تنبیه بدنی، پرخاش لفظی و برخوردهای فیزیکی راه حل هایی مناسب برای حل مشکلات نیست. زدن زن به گونه ای که پوست بدنش قرمز شود از نظر دینی بسیار نامطلوب است چه رسد به اینکه جراحی به او وارد شود یا بدنش سیاه شود. در متون اسلامی آمده است که آزار همسر موجب ورود مرد به جهنم و رسوایی او در قیامت می شود و در مقابل آسیبی که به زن برساند در آخرت چندین برابر به او آسیب وارد می شود (حرعاملی، ۱۴۰۹، ۱۶۷/۲۰). مردی که در خانواده خشن باشد باید عواقب پرخاشگری و ابراز خشونت را در نظر داشته باشد. پیامدهایی مانند سست شدن روابط اجتماعی، ازهم پاشیدن خانواده و طلاق، زندان و دیگر مجازات های قانونی. در روایت آمده است:

در زمان خاک سپاری سعد بن معاذ مادر او خطاب به فرزندش گفت پسرم بهشت گوارای تو باد. رسول خدا ﷺ به مادر سعد فرمود آرام باش و در کار خدا به طور جزم سخن مگوی که پسر تو هم اکنون در فشار و زحمت است. اصحاب با تعجب علت را پرسیدند. حضرت فرمود او در منزل با خانواده خود بد اخلاق بود. (شیخ صدوق، ۱۳۸۵، ۱/۳۱۰)

۸-۳. اصلاح نگرش درباره مسئولیت های خانگی زن

فعالیت های همسر در خانه ارزش بالایی دارد؛ زیرا از سر عشق و بدون انتظار پاداش مادی است. انجام کارهای خانه را به زن تحمیل نکنید. برخی مردان گمان می کنند غذا پختن، نظافت، اداره خانه و مراقبت از کودکان تنها وظیفه همسر است. به همین دلیل اگر از وی کوتاهی ببینند پرخاشگری می کنند. رسول اکرم ﷺ با وجود داشتن مسئولیت های زیاد وقتی پس از فراغت از امور اجتماعی وارد منزل می شد در همه کارها از درست کردن غذا تا جارو کردن خانه، شستن لباس، دستاس کردن، دوشیدن شتر و دیگر کارها به همسرش کمک می کرد.

روزی پیامبر اکرم ﷺ به منزل حضرت علی علیه السلام رفت و دید که ایشان در خانه عدس پاک می کند و فاطمه علیها السلام نیز در کناری نشسته است. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود هر مردی که در کارهای خانه

به همسرش کمک کند و بر او منت نگذارد خداوند نام او را در دفتر شهدا می‌نویسد و برای هر مویی که در بدن دارد عبادت یک سال را می‌نویسد که روزهایش را روزه گرفته باشد و شب‌هایش را شب‌زنده‌داری کرده باشد و به خاطر هر قدمی که بردارد ثواب حج و عمره برایش ثبت می‌شود. (نوری، ۱۴۰۸، ۴۸/۱۳)

۹. پیشنهادها

- آگاهی‌دادن و مشاوره‌هایی در زمینه ازدواج و انتخاب همسر با تأکید بر همسان‌همسری. به این صورت که در پرتو همسان‌همسری و هم‌کفوبودن در ابعاد اجتماعی و عقیدتی زن و مرد بتوانند زندگی زناشویی خود را با درک متقابل و جهان‌بینی مشترک دوام بخشند.

- ارائه آموزش‌های صحیح دینی در برنامه‌های درسی مدارس به‌ویژه در زمینه الگوهای رفتار اجتماعی و خانوادگی زمینه‌ساز تقویت باورهای دینی و تشویق به رعایت دستورهای دینی در مورد رعایت حقوق مسلم دیگر انسان‌ها به‌ویژه زنان و نیز یادآوری نظام حساب‌رسی بر رفتار در محکمه عدل الهی در کاهش جرائم از جمله خشونت علیه زنان مؤثر خواهد بود.

- تلاش برای نهادینه‌سازی ارزش‌ها و هنجارهای پذیرفته‌شده دینی در جامعه به‌ویژه در خانواده‌ها با معرفی الگوهای موفق در این زمینه. برای مثال ائمه جمعه، مساجد و همچنین مراکز فرهنگی مساجد با استفاده از سخنرانی‌های مذهبی و پخش بروشورهایی در زمینه شیوه برخورد با زن از نظر اسلام می‌تواند نقش مهمی در کاهش خشونت ایفا کند.

- رسانه‌ها و مراکز آموزشی می‌توانند با ساخت فیلم‌های دینی و پخش سخنرانی‌هایی در زمینه نقش زن در جامعه و جایگاه زن در دین اسلام رفتار مناسب با همسران را آموزش دهند. - تبیین پیامدهای زیان‌بار خشونت در خانواده و جامعه و ترویج آموزه‌های دینی در زمینه

ناپسند دانستن رفتارهای خشونت‌بار. (میرفردی و دیگران، ۱۳۹۳، ص ۱۸۰)

۱۰. نتیجه‌گیری

امروزه پدیده خشونت در کشورهای جهان به‌ویژه در کشورهای داعیه‌دار مبارزه با خشونت علیه زنان مشکلی دامن‌گیر است. براساس آمارهای موجود کشورهای غربی مانند آمریکا، انگلیس و سوئد رتبه‌های بالای خشونت علیه زنان را دارند. خشونت خانگی در کشورهای مسلمان به دلیل فرامین اسلامی شیوع کمتری دارد. تقید به باورهای دینی می‌تواند مانع خشونت مردان علیه زنان شود. پرخاشگری و خشونت زمانی بروز می‌کنند که عوامل کنترل‌کننده خشم در انسان

ضعیف شود و یا وجود نداشته باشد. از یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان نتیجه گرفت که اگر آموزش‌های دینی در بعد اعتقادی بتواند به گونه مؤثری در باورهای افراد نهادینه شود و سپس با واسطه‌هایی مانند فرائض دینی و شرکت در مناسبات دینی و اجتماعی تقویت شود، می‌تواند موجب تحکیم پیوندهای اجتماعی و درك ضرورت رعایت هنجارها و قوانین اجتماعی شود و مانند عاملی باعث کسب تجربه‌های معنوی در زندگی و تقویت دین‌داری افراد می‌شود. این وضعیت می‌تواند باعث تقویت احساس هم‌بستگی اجتماعی افراد و پرهیز آنها از پرخاشگری و رفتارهای خشونت‌آمیز شود.

فهرست منابع

- قرآن کریم. (۱۳۸۹). مترجم: فولادوند، محمد مهدی. قم: چاپخانه بزرگ قرآن کریم.
- ۱. اخوان، منیره (۱۳۹۴). نقض حقوق زنان در غرب، تحلیلی از جایگاه زن در کشورهای اروپایی و آمریکا. نشریه مطالعاتی صیانت از حقوق زنان، شماره ۱، صص ۲۱-۴۰.
- ۲. امیری، سحر (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر بر خشونت خانگی علیه زنان. نشریه الکترونیکی پژوهش‌های حقوقی قانون‌یار، شماره ۲، صص ۱۱-۳۴.
- ۳. انوری، حسن (۱۳۸۲). فرهنگ فشرده سخن. تهران: انتشارات سخن.
- ۴. ایران‌پناه، اکبر (۱۳۸۳). فرهنگ انگلیسی فارسی آکسفورد. تهران: انتشارات زبان‌پژوه.
- ۵. آیت‌اللهی، زهرا (۱۳۸۱). نگاه تطبیقی به موضوع خشونت علیه زنان. مطالعات راهبردی زنان. شماره ۱۴، صص ۱۰۶-۱۲۳.
- ۶. بستان، حسین (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی جنسیت با رویکردی اسلامی. قم: مرکز نشر هاجر.
- ۷. بستان، حسین و دهقان‌نژاد، رضا (۱۳۹۶). نگاهی مجدد به خشونت علیه زنان از منظر قرآن. نشریه معارف قرآنی، سال ۸، شماره ۲۸، صص ۸۴-۹۰.
- ۸. بشرپور، سجاد (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش خوددفاعی بر بهبود بهزیستی روانی، سازگاری زناشویی، انسجام خانوادگی و امید در زنان قربانی خشونت خانگی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی. دانشگاه اردبیل.
- ۹. خاقانی فردی، میترا (۱۳۹۴). مطالعه جامعه‌شناختی خشونت علیه زنان ازدواج کرده ایرانی و ارمنستانی. نشریه مطالعات اجتماعی زن، شماره ۴، صص ۷۶-۸۰.
- ۱۰. خانی، سعید، ادهمی، جمال،، حاتمی، علی و بنی‌عامریان، جواد (۱۳۸۹). بررسی خشونت خانوادگی در میان خانواده شهر دهگلان با تأکید بر خشونت علیه زنان. نشریه *Quarterly of Sociological Studies of Youth*، دانشگاه آزاد اسلامی بابل، شماره ۳، ۸۰-۹۰.
- ۱۱. دهخدا، علی اکبر (۱۳۴۶). لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.
- ۱۲. رام‌پناهی، ناهید اعظم (۱۳۸۴). خشونت علیه زنان و بازتاب آن در مطبوعات. تهران: شورای فرهنگی-اجتماعی زنان.

۱۳. رزاقی، نغمه، پرویزی، سرور،، رضانی، منیره و طباطبایی نژاد، سیدمحمد (۱۳۹۲). پیامدهای خشونت علیه زنان در خانواده: یک مطالعه کیفی. نشریه مجله زنان، مامایی و نازایی ایران، شماره ۱۶(۴۴)، ۲۰-۱۱.
۱۴. رئیس، طاهره و حسین چاری، مسعود (۱۳۹۱). بررسی زمینه‌های خشونت علیه زنان در خانواده. نشریه خانواده‌پژوهی، سال هشتم، شماره ۲۹، ۷-۱۸.
۱۵. سالاری فر، محمدرضا (۱۳۸۹). خشونت خانگی علیه زنان بررسی علل و درمان با نگرش به منابع اسلامی. قم: مرکز نشر هاجر وابسته به مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران.
۱۶. سالاری فر، محمدرضا (۱۳۸۹). مقابله با خشونت خانگی علیه زنان. قم: مرکز مطالعات و تحقیقات زنان.
۱۷. سالاری فر، محمدرضا (۱۳۸۸). تبیین علل و زمینه‌های خشونت خانگی. نشریه علمی تخصصی مطالعات اسلام و روان‌شناختی، سال سوم، شماره ۴، ۷-۴۱.
۱۸. شادمانی، مهدیه (۱۳۹۶). تحلیل و بررسی خشونت علیه زنان (مطالعه موردی زنان در اروپا). نشریه مطالعاتی صیانت از حقوق زنان، سال سوم، شماره ۹، ۶۱-۸۶.
۱۹. شیخ صدوق، محمد بن علی (۱۴۱۳). من لایحضره الفقیه. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۲۰. شیخ صدوق، محمد بن علی (۱۳۸۵). علل الشرایع. قم: داوری.
۲۱. شعیری، محمد بن محمد (بی‌تا). جامع‌الخبار. نجف: مطبعه حیدریه.
۲۲. صدی افشار، غلام‌حسین (۱۳۸۱). فرهنگ معاصر فارسی. تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲۳. عارفی، مرضیه (۱۳۸۲). بررسی توصیفی خشونت خانگی علیه زنان در شهر ارومیه. نشریه مطالعات زنان، سال اول، شماره ۲، ۱۰۱-۱۱۹.
۲۴. العاملی، محمد بن الحسن الحر (۱۴۰۹). وسایل شیعیه. قم: مؤسسه آل‌البیت.
۲۵. علاسوند، فریبا (۱۳۹۰). زن در اسلام، حقوق و تکالیف. قم: نشر هاجر.
۲۶. عمید، حسن (۱۳۸۹). فرهنگ عمید. تهران: انتشارات راه رشد.
۲۷. کلامی، فریناز (۱۳۷۸). بررسی عوامل مؤثر در زن‌آزاری در صد مورد مراجعه‌کننده به پزشکی قانون تبریز. پایان نامه دکترای پزشکی دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز.
۲۸. محبی، سیده فاطمه (۱۳۸۰). آسیب‌شناسی اجتماعی زنان (خشونت علیه زنان). نشریه مطالعات راهبردی زنان، شماره ۱۴، ۶-۱۹.
۲۹. میرزایی، رحمت (۱۳۹۳). بررسی وضعیت خشونت خانگی در زنان مراجعه‌کننده به مراکز قضایی شهرستان پاوه. نشریه مددکاری اجتماعی، ۱(۲)، ۶۱-۹۵.
۳۰. میرفردی، اصغر،، حیدری، آرمان،، حیدری، علی و شایانی، زهرا (۱۳۹۳). بررسی ارتباط میزان تقید مردان به باورهای دینی و خشونت علیه زنان در شهر یاسوج. نشریه فرهنگی، تربیتی زنان و خانواده، سال نهم، شماره ۲۷، ۱۶۵-۱۸۲.
۳۱. نعیم، مهدی و شریف، علی‌رضا (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر سازگاری زناشویی و کاهش خشونت خانگی علیه زنان. نشریه روان‌شناسی و روان‌پزشکی شناخت، سال سوم، شماره ۲، ۲۱-۳۲.
۳۲. نورمحمدی، غلام‌رضا (۱۳۸۹). نفی خشونت علیه زنان از نگاه علم و دین. تهران: مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری.
۳۳. نوری، حسین بن محمد تقی (۱۴۰۸). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. قم: مؤسسه آل‌البیت.
۳۴. وردی‌نیا، اکبر علی،، ریاحی، محمد اسماعیل و اسفندیاری، فاطمه (۱۳۸۹). تبیین نگرش دانشجویان دختر نسبت به خشونت علیه زنان: آزمون تجربی دیدگاه یادگیری اجتماعی، مسائل اجتماعی ایران (دانشگاه خوارزمی). نشریه مسائل اجتماعی ایران. سال اول، شماره ۱، ۱۰۳-۱۳۴.
35. Yembise, Yohana Susana, (2017). Dip. Apling, MA, Statistik Gender Tematik-Mengakhiri Kekerasan Terhadap Perempuan dan Anak Indonesia, 43.

36. Jarchow, J. L. (2004). *Analyzing Attitudes toward Violence against Women*. Ph.D. Thesis. United States: Idaho State University,
37. Univrse M. (2000). Violence one third of women have been Absed, *UNE PA*. 1, 27.
38. M. Crawford & R Unger ,(1992), *Domestic Violence Against Women journal.England*.

منابع اینترنتی:

۳۹. وضعیت حقوق بشر در اروپا/ نقض حقوق زنان و کودکان در انگلیس، سایت قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران، ستاد حقوق بشر، درج در تاریخ ۱۳۹۷/۴/۹، کد مطلب 65808، مشاهده در تاریخ ۱۳۹۸/۶/۱۰، <http://www.humanrights-iran.ir/news-65808.aspx>

